

Др Јелена Видић Трнинић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

ОДСТУПАЊА ОД РЕДОВНИХ ПРАВИЛА ЗАКОНСКОГ НАСЛЕЂИВАЊА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФРЈ

(Србија, Словенија, Македонија, Црна Гора, Република Српска)¹

Сажетак: Пажња аутора усмерена је на наследној правни положај који законски наследници имају на простору бивше СФРЈ (Србија, Словенија, Македонија, Црна Гора, Република Српска), у случају примене корективних редовних правилима наслеђивања у појединим законским наследним редовима, односно у случају примене изв. одступања од редовних правила законског наслеђивања. С обзиром на то да сродство, брак и ванбрачна заједница, у данашње време представљају основне правно релевантне чињенице у заснивању правила законског наслеђивања, а да закон у овој области законодавства, несумњиво представља чврсти основ позивања на наслеђивање од завештања, то је неспорно колики практични значај по наследној правни положај законских наследника, може имати одговарајући начин нормирања одређеног броја година, која се односе на ову проблематику, почев од круга наследника чији наследни део може бити повећан, односно смањен, те постојања узајамности у погледу могућности повећања, односно смањења наследних делова наследника обухваћеним овом могућношћу, као и начина (у смислу врсте наследној правних овлашћења) и могуће обима повећања, односно смањења наследног дела конкретном наследника. Анализом начина на који свако од наведених права регулисању наведених година, у раду се настоји дефинисати интензијет и квалитет промена до којих, применом наведених одступања, може доћи у наследној правном положају појединих законских наследника, у односу на онај који они имају према редовним правилима законског наслеђивања у њима, као и уочити разлике, али и слична или чак истовевна решења, прихваће-

¹ Рад је посвећен пројекту „Теоријски и практични проблеми у стварању и примени права“ (ЕУ и Србија).

на од ове групе законодавства приликом нормирања споменути материје. Посебан акценат у раду аутор ставља на предности, као и на извесне недостижне, како домаћих, тако и осталих важећих законских решења која се односе на ову проблематику, те се у смислу доношења Грађанског законика Србије, залаже за извесне промене у погледу начина регулисања појединих питања у домаћем праву.

Кључне речи: поштомци, родитељи, побочни сродници, суружник, ванбрачни партнер, повећање наследног дела, смањење наследног дела.

Уводна разматрања

У највећем броју права Европе, наследноправна овлашћења законских наследника нису променљива, имајући у виду апстрактност норми законског наслеђивања у њима, јер исте узимају у обзир само релације које постоје између оставиоца и одређеног лица – конкретног сродника или суружника, односно ванбрачног партнера, који конкуришу на наслеђивање, остављајући по страни посебне прилике и потребе појединих наследника, те у овим правима, оставилац може само путем завештања утицати на измену величине наследног дела конкретног наследника. Ово међутим, није истовремено и случај у одређеном, мањем броју права Европе, у која се могу сврстати права земаља бивше СФРЈ (Србија, Словенија, Македонија и Црна Гора), као и право Републике Српске, у којима је предвиђено постојање одступања од редовних правила законског наслеђивања, у смислу могућности повећања и смањења законских наследних делова појединих наследника првог и другог законског наследног реда. Од свих новонасталих држава, након распада СФРЈ, могућност измена наследноправног положаја појединих законских наследника у односу на онај положај који они имају редовним правилима законског наслеђивања, једино више не постоји у законодавству Хрватске.

Наиме, још је савезни Закон о наслеђивању из 1955. године,² увиђајући потенцијалну неправичност редовних правила законског наслеђивања, предвиђао да имовинско стање појединих законских наследника, у конкретним случајевима, може имати утицај на другачији распоред заоставштине, у односу на онај, који по правилу и редовно, наступа према нормама законског наслеђивања. Разлози који су руководили савезног законодавца да предвиди могућност оваквих одступања, а у одређеној мери и начин на који су ова питања било нормирана у споменутом закону, прихва-

² Закон о наслеђивању ФНРЈ (СЗОН) донет је 1955. године, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 20/55. „Службени лист СФРЈ“, бр. 42/65, 47/65.

ћени су од стране свих касније донетих републичких, односно покрајинских законодавстава, а након тога и од стране законодавстава споменутих новонасталих држава након распада СФРЈ, као и у законодавству Републике Српске.

С обзиром на то да сродство, брак и ванбрачна заједница, у данашње време представљају основне правно релевантне чињенице у заснивању правила законског наслеђивања, а да закон у овој групи законодавстава, несумњиво представља чешћи основ позивања на наслеђивање од завештања, то је неспорно колики практични значај по наследноправни положај законских наследника, може имати одговарајући начин нормирања одређеног броја питања која се односе на ову проблематику, почев од круга наследника чији наследни део може бити повећан, односно смањен, те постојања узајамности у погледу могућности повећања, односно смањења наследних делова наследника обухваћеним овом могућношћу, као и начина (у смислу врсте наследноправних овлашћења) и могућег обима повећања, односно смањења наследног дела конкретног наследника. Стога, сва споменута питања представљају предмет анализе овог рада, чији је циљ дефинисање интензитета и квалитета промена до којих, применом наведених одступања, може доћи у наследноправном положају појединих законских наследника, у односу на онај који они имају према редовним правилима законског наслеђивања у сваком од ових права, као и уочавање разлика, али и сличних или чак истоветних решења прихваћених од ове групе законодавстава приликом нормирања споменуте материје. Имајући у виду чињеницу да је у Србији у току израда Грађанског законика Србије, то је посебан акценат у раду стављен на указивање предности, као и извесних недостатака, како законских решења у нашој земљи, тако и законских решења у осталим посматраним земљама, а у циљу изналажења најприхватљивијих решења за домаће право.

1. Одступања од редовних правила законског наслеђивања у првом наследном реду

Основна карактеристика наследноправног положаја оставиочевих првостепених потомака и супружника у свим анализираним законодавствима³ (у правима Црне Горе и Словеније и оставиочевог хетеросексуалног

³ Закон о наслеђивању Србије донет је 1995. године, „Службени гласник РС“, бр. 46/95. (у даљем тексту ЗОН Србије).

Закон о изменама и дојунама Закона о наслеђивању СР Словеније из 1976. године, („Урадни лист СР Словеније“, бр. 15/76), донет је 2001. године, „Урадни лист РС“, бр. 67/2001; (у даљем тексту, приликом позивања на наследноправне прописе у овом праву, правиће се разлика између неизмењених одредаба ЗОН-а Словеније и оних које су обухваћене изменама и допунама овог закона), текст закона видети на интернет адреси:

ванбрачног партнера,⁴ а у последње споменутом праву и његовог истополног ванбрачног партнера)⁵, као законских наследника првог наследног ре-

[http://www.uradni-list.si/1/content?id=32462#!/Zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-zakona-od-dedovanju-\(ZD-B\)](http://www.uradni-list.si/1/content?id=32462#!/Zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-zakona-od-dedovanju-(ZD-B)).

Закон о наслеђивању бивше југословенске Рејублике Македоније донет је 1996. године, „Службени весник на Република Македонија”, бр. 47/96; (у даљем тексту ЗОН Македоније), текст закона видети на интернет адреси: <http://www.pravo.org.mk>.

Закон о наслеђивању Црне Горе донет је 2008. године, „Службени лист Црне Горе”, бр. 74/2008; (у даљем тексту ЗОН Црне Горе), текст закона видети на интернет адреси: <http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag={4E8FCC1E-3A73-40C4-B53E-45BFE22B9AF6}>.

Закон о наслеђивању Рејублике Српске донет је 2009. године, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 1/2009; (у даљем тексту ЗОН Републике Српске), текст закона видети на интернет адреси: http://www.vladars.net/sr-sp-cyrl/vlada/ministarstva/mpr/Documents/zakon_o_nasledivanju.pdf.

⁴ У чл. 9. ст. 2-3. ЗОН-а Црне Горе предвиђено је да се као законски наследник може појавити и хетеросексуални ванбрачни партнер, који је у законским наследним правима изједначен са супружником, под претпоставком да је ванбрачна заједница трајала дуже време, те под условом да нису постојале сметње за закључење пуноважног брака, док је чл. 10. ст. 2. ЗОН-а Словеније предвиђено да самостални основ законског позивања на наслеђе представља и трајна заједница живота мушкарца и жене, односно таква животна заједница која је трајала дуже време, под условом да нема разлога због којих би њихов брак да су га закључили био неважећи (односно, да у односу на таква лица не постоје брачне сметње или забране које би њихов брак чиниле неважећим).

⁵ *Закон о рејисџирацији истополне њарџнерске заједнице Словеније* донет је 2005. године, „Урадни лист РС“, бр. 65/2005, текст закона видети на интернет адреси: [http://www.uradni-list.si/1/content?id=56999#!/Zakon-o-registraciji-istospolne-partnerske-skupnosti-\(ZRIPS\)](http://www.uradni-list.si/1/content?id=56999#!/Zakon-o-registraciji-istospolne-partnerske-skupnosti-(ZRIPS)). Овим законом у праву Словеније дошло је до признавања законских наследних права истополном ванбрачном партнеру, које међутим, није значило и његово изједначење у наследним правима са супружником, као ни са хетеросексуалним ванбрачним партнером, с обзиром на то да истополни ванбрачни партнер није могао конкурисати сродницима у наслеђивању целокупне имовине умрлог партнера, већ само на делу заједничке имовине умрлог партнера, при чему су посебну имовину умрлог партнера могли наслеђивати само његови сродници (в. чл. 22. Закона о регистрацији истополне партнерске заједнице). Овај закон, када је реч о истополном ванбрачном партнеру, није упућивао ни на примену одредаба Закона о наслеђивању Словеније, којима су нормиране могућности повећања, односно смањења наследних делова наследника првог или другог наследног реда. Међутим, Одлуком Уставног суда Словеније из 2009. године (Одлука Уставног суда Словеније U-I-425/06-10 - „Урадни лист РС“, бр. 55/2009., интернет адреса: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=93249#!/Odlocba-o-ugotovitvi-da-je-22-clen-Zakona-o-registraciji-istospolne-partnerske-skupnosti-v-neskladju-z-Ustavom>) одговарајуће одредбе Закона о регистрацији истополне партнерске заједнице, којима је било регулисано наслеђивање између истополних партнера, проглашене су неуставним, уз образложење да се њима прави дискриминација у наслеђивању истополних партнера у односу на супружнике, односно хетеросексуалне ванбрачне partnere. Услед тога, након наведене одлуке, у погледу наслеђивања између истополних партнера из регистрованих заједница, важе иста она правила која се примењују и у погледу наслеђивања између супружника, односно хетеросексуалних ванбрачних партнера, према Закону о наслеђивању ове земље.

да, када је реч о редовним правилима законског наслеђивања, огледа се у њиховом једнаком наследноправном положају. Наиме, према важећим наследноправним прописима Србије, Словеније, Македоније, Црне Горе, као и Републике Српске, законски наследници првог наследног реда су оставиочеви првостепени потомци и његов супружник (односно, његов хетеросексуални ванбрачни партнер у праву Црне Горе, а у праву Словеније његов хетеросексуални или истополни ванбрачни партнер), при чему се величина наследног дела супружника одређује према броју првостепених потомака оставиоца, који се, они сами непосредно или њихово потомство по принципу репрезентације, појављују у конкретном случају као законски наследници.⁶

Међутим, нормирање измена наследних делова у првом наследном реду, у посматраним законодавствима није идентично. Наиме, између посматраних законодавстава постоје одговарајуће сличности, али и веома значајне разлике, у погледу регулисања одређеног броја питања, као што су ширина круга наследника у корист чијег наследног дела, односно, на терет чијег наследног дела су могућа повећања, односно, смањења, те услова под којима су могућа повећања, односно смањења наследних делова, а напослетку и у погледу регулисања питања начина и обима могућег повећања наследних делова законских наследника, чији наследни делови долазе у обзир да буду повећани. Услед наведеног, наследноправни положај наследника првог наследног реда у односу на онај положај, који ови наследници имају према претходно изнетом редовном правилу законског наслеђивања, у сваком од посматраних права, на различит начин и у различитој мери, може бити измењен.

1. 1. Повећање наследног дела њиховога (једносмерна одступања)

У оквиру првог наследног реда, одступања од редовних правила законског наслеђивања у правима Србије и Македоније су једносмерна, с обзиром на то, да подразумевају само могућност повећања наследног дела деце оставиоца, односно њихових потомака по праву представљања, те истовременог смањења наследног дела супружника, док могућност повећања наследног дела супружника на терет наследног дела деце, односно потомства оставиоца није предвиђена.

До смањења наследног дела супружника може доћи у случају испуњења одређених услова, који се односе на постојање оставиочевог детета

⁶ В. чл. 9. ст. 1-2. и чл. 10. ЗОН-а Србије, чл. 11-12. и чл. 10. ст. 2. ЗОН-а Словеније, чл. 13-14. ЗОН-а Македоније, чл. 11-12. и чл. 9. ст. 2-3. ЗОН-а Црне Горе, као и чл. 9-10. ЗОН-а Републике Српске.

чији други родитељ није оставиочев супружник, те на укупну имовину супружника за коју је потребно да је већа од дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове. Под оваквим условима, наследни део сваког оставиочевог детета у праву Македоније може бити повећан два пута,⁷ а у праву Србије до два пута, под претпоставком испуњења још једног услова, који није предвиђен у праву Македоније, а који се односи на судску оцену оправданости смањења наследног дела супружника.⁸

У теорији су изнета различита схватања у погледу питања испуњености услова за смањење наследног дела супружника, у случају када не постоје деца оставиоца, којима надживели супружник није други родитељ, која могу и хоће да наследе, али постоје потомци ове деце, који могу и хоће да наследе. Према једном схватању, под појмом оставиочевог детета, треба подразумевати сваког оставиочевог потомка, с обзиром на то да другачије тумачење није у складу са сврхом, која се настоји постићи овом установом, која још више долази до изражаја када се на наслеђе, по принципу репрезентације, позивају потомци оставиочевог детета, коме надживели супружник није друг родитељ.⁹ Према другом, преовладавајућем схватању, смањење наследног дела супружника, није могуће, уколико не постоје првостепени потомци оставиоца, којима надживели супружник оставиоца није други родитељ, тако да израз који закон употребљава – оставиочево дете, треба управо тако и схватити.¹⁰ Формулација одговарајућих чланова Закона о наслеђивању Србије и Македоније, у којима се наводи: „Када постоји оставиочево дете (деца)...“, је прилично јасна и недвосмислена, те из ње произлази, да је овај услов заиста испуњен, само онда, када се ради о оставиочевом првостепеном потомку. Мишљења смо да овакво решење није правично. Наиме, овакво законско решење додатно

⁷ В. чл. 15. ЗОН-а Македоније.

⁸ В. чл. 9. ст. 3. ЗОН-а Србије.

⁹ В. у том смислу: Милан Креч, Ђуро Павић: Коментар Закона о наслеђивању (са судском праксом), Загреб, 1964., стр. 38.; Михаило Митић: „Наследно право брачног друга“, Гласник Адвокатске коморе АП Војводине, 1970., бр. 7., стр. 22. Слично мишљење изнесено је и у делу македонске теорије, в. Кирил Чавдар: Коментар на законот за наследувањето, Скопје, 1996., стр. 39.

¹⁰ В. у том смислу: Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: Коментар Закона о наслеђивању, Београд, 1996., стр. 132.; Оливер Антић: *International encyclopaedia of laws – Serbia&Montenegro*, Chapter 3., *Intestacy*, Kluwer Law International, 2006., (gen. ed. R. Blanpain), стр. 170; Дејан Б. Ђурђевић: *Одређивање и промена законског наследног дела*, магистарски рад, Београд, 2001., стр. 187-188.; Слободан Н. Сворцан: *Наследна права брачног и ванбрачног партнера*, Краљево, 1999., стр. 56.; Борислав Т. Благојевић: *Наследно право у Југославији – права република и покрајина*, Београд, 1988., стр. 147.; Славко Марковић: *Наследно право у Југославији*, Београд, 1978., стр. 109.; Вукашин Д. Ристић: *Практикум за наслеђе*, Београд, 2003., стр. 15.

пружа заштиту наследноправним интересима оставиочеве деце, која не потичу из брака са надживелим супружником, полазећи од претпоставке да је супружник оставиоца боље материјално обезбеђен, да по правилу, не живи са оваквом децом (која су му пасторци) и не брине се о њима, те да их у начелу није дужан ни издржавати, као и да га они не могу, након његове смрти ни наслеђивати. Исти ти аргументи стоје и на страни потомака ванбрачног детета или детета из претходног брака оставиоца. Оно није у складу са сврхом, која се настоји постићи овом установом, јер, како је то правилно примећено у теорији, исто тако, као што не треба допустити да првостепени потомци оставиоца буду у горем материјалном положају од оставиоцевог супружника, са којим, по правилу, не остају у животној заједници, тако исто, то не треба допустити, ни у погледу даљих потомака, који се због малолетства, често могу налазити у тежој економској ситуацији од првостепених потомака.¹¹

Други услов, под претпоставком чијег испуњења у оба споменута законодавства, може доћи до смањења наследног дела супружника, односи се на имовинске прилике надживелог супружника. Наиме, захтева се да је имовина супружника, по вредности, већа од наследног дела, који би му припао поделом заоставштине, према редовним правилима законског наслеђивања, односно, поделом заоставштине на једнаке делове. Приликом процене вредности имовине супружника, има се узети у обзир, како његова посебна имовина (она, коју је супружник стекао пре закључења брака, као и она, коју је бестеретно стекао за време трајања брака), тако и део заједничке имовине, стицане током трајања брачне заједнице живота. Испуњење овог услова, у великој мери, зависи од броја првостепених потомака, те је тако у случају већег броја оваквих потомака, већа и могућност да овај услов буде испуњен.¹² Имајући у виду да је како у српском, тако и у македонском законодавству, предвиђено да имовина супружника мора бити већа од вредности наследног дела супружника, то се стога, уколико су наведене вредности једнаке, има сматрати да овај услов није испуњен, док, с друге стране и најмањи проценат за који је имовина надживелог супружника већа од дела који би он наследио применом редовних правила законског наслеђивања, доводи до примене ове установе.¹³

Нормирањем трећег услова, који се односи на судску оцену оправданости смањења наследног дела супружника у сваком конкретном случају, у важећем праву Србије се настоји се обезбедити правичност у погледу могућ-

¹¹ В. Милан Креч, Ђуро Павић: *op. cit.*, стр. 38.

¹² В. Слободан Н. Сворцан: Коментар Закона о наслеђивању Србије са судском праксом, Крагујевац, 2004., стр. 46.

¹³ В. Кирил Чавдар: *op. cit.*, стр. 38.

ности измене наследних делова, имајући у виду чињеницу, да би и поред испуњености претходно наведених законских услова, надживели супружник, у одређеним ситуацијама, могао бити неоправдано доведен у неповољнији наследноправни положај. Имајући у виду да у Закону о наслеђивању Србије, нису наведени никакви ближи критеријуми, које би суд имао узимати у обзир приликом процене оправданости смањења наследног дела супружника, то се у теорији сугерише, да би суд, требао узимати у обзир имовинско стање и способност за рад оставичеве деце и супружника, узраст деце, вредност заоставштине, стамбене потребе наследника, као и дужину брачне заједнице, између оставиоца и његовог супружника.¹⁴ Како под претпоставком испуњења наведених услова, наследни део сваког оставичевог детета, у законодавству Србије може бити повећан до два пута, из тога следи, да суд у домаћем праву, приликом одлучивања о смањењу наследног дела супружника има двоструко активну улогу, која, најпре долази до изражаја приликом оцене оправданости смањења наследног дела супружника, а у случају позитивног одговора на ово питање, и приликом одређивања конкретног обима смањења наследног дела супружника. Ово није истовремено и случај у праву Македоније, у којем изостављање услова судске оцене оправданости смањења наследног дела супружника, заправо значи изостављање било ког објективно проверљивог услова, који се тиче економског стања и способности за привређивање деце, ради чијег је бољег обезбеђења и заштите, првенствено и успостављена могућност смањења наследног дела супружника, с обзиром на то да се може десити да је имовински положај деце толико повољан, да би свако смањење наследног дела супружника, у конкретном случају, било неоправдано.¹⁵ Осим чињенице да функција суда у овом праву не подразумева оцену оправданости смањења наследног дела супружника, она се уз то своди и на рачунско израчунавање, истоветно у сваком случају, које стога, по нашем мишљењу, у великом броју ситуација може довести до неоправданог смањења наследног дела супружника.

Према наследноправним прописима оба законодавства, услед смањења наследног дела супружника долази до сразмерног повећања наследног дела било ког оставичевог детета, дакле, не само ванбрачног, односно де-

¹⁴ В. Борислав Т. Благојевић: *op. cit.*, стр. 148.; Дејан Б. Ђурђевић: *op. cit.*, стр. 192.; Наташа Стојановић: „Крвни сродници оставиоца као наследници првог законског наследног реда“, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. XXXVIII-XXXIX за 1998-1999. годину, стр. 61.

¹⁵ У теорији се наводи да је примера ради, могуће да оставилац има преко седамдесет година, а да његово дете, чији други родитељ није надживели брачни друг, може имати око педесет година и бити веома доброг имовног стања, у ком случају, суд неће донети одлуку о смањењу наследног дела брачног друга. В. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 132.

тета из претходног брака, већ и детета, које потиче из оставиоачевог брака са надживелим супружником, а имајући у виду наследноправне последице потпуног усвојења у овим правима, и до повећања наследног дела оставиоачевог усвојеника из потпуног усвојења.¹⁶ Наведено повећање обухвата и оне потомке оставиоца, који се, по праву репрезентације, позивају на место било ког оставиоачевог детета, па и усвојеника из потпуног усвојења. С обзиром на то, да су, како у праву Србије, тако и у праву Македоније, усвојеник из непотпуног усвојења и његови потомци, наследници усвојиоца из непотпуног усвојења, то се, по нашем мишљењу и величина њиховог наследног дела, одређује по правилима која важе за усвојичеву природну децу и њихове потомке. То значи, да исходовано смањење наследног дела супружника, доводи и до повећања наследног дела оставиоачевог усвојеника из непотпуног усвојења, а његових потомака, применом принципа репрезентације.¹⁷ Међутим, треба назначити да је повећање наследног дела усвојеника из непотпуног усвојења могуће, само уколико усвојенику из непотпуног усвојења, усвојилац, који се појављује, као оставилац није потпуно искључио наследна права, у моменту заснивања усвојења, док смо у случају, када су оваквом усвојенику наследна права, била само ограничена, мишљења да би се повећање његовог законског наследног дела, могло вршити у односу на онај наследни део, који би оваквом усвојенику требао припасти, узимајући у обзир обим умањења, односно ограничења његових наследних права. Ово произлази, из чињенице, према којој усвојеник из непотпуног усвојења, којем су наследна права ограничена, наслеђује усвојиоца на оном делу заоставштине, који је сразмеран његовим наследним правима.

1.2. Повећање наследног дела потомака и супружника, односно ванбрачног партнера (двосмерна одступања)

Постојање двосмерних одступања у првом законском наследном реду карактеристично је за сва остала посматрана законодавства. Тако је у праву Словеније предвиђена могућност повећања наследног дела деце или усвојеника из потпуног усвојења, те било ког потомка, па и потомака усвојеника из потпуног усвојења на терет наследног дела супружника, односно хетеросексуалног или истополног ванбрачног партнера,¹⁸ као и могућност

¹⁶ В. чл. 9. ст. 3. у вези са чл. 34. ст. 1. ЗОН-а Србије и чл. 15. у вези са чл. 4. ст. 1. ЗОН-а Македоније.

¹⁷ В. чл. 9. ст. 3. у вези са чл. 35. ст. 1. ЗОН-а Србије и чл. 15. у вези са чл. 23. ст. 2. ЗОН-а Македоније.

¹⁸ Како је то наведено у претходним излагањима, након споменуте Одлуке Уставног суда Словеније из 2009. године, у погледу наслеђивања између истополних партнера из

повећања наследног дела супружника или ванбрачног партнера оставиоца на терет наследног дела деце или усвојеника из потпуног усвојења, односно било ког потомка, па и потомака усвојеника из потпуног усвојења, све ово, уз услов немања нужних средстава за живот на страни оног ко поставља захтев, с тим што приликом одлучивања о наведеном захтеву, суд треба да узме у обзир и имовинске прилике и способност за привређивање свих наследника, као и вредност заоставштине, али и све друге околности сваког конкретног случаја. Специфичност закона представљају уведени допунски корективи између самих потомака као наследника, према којима до повећања наследног дела било ког потомка оставиоца, па и његовог усвојеника из потпуног усвојења или његових потомака, може доћи и на терет наследног дела неких или свих осталих потомака који конкуришу у наслеђивању. На овај начин, услед повећања наследног дела било ког од наследника првог наследног реда, може доћи до смањења наследног дела само неких или свих осталих наследника који су у конкретном случају позвани на наслеђивање, при чему обим смањења наследних делова појединих наследника не мора бити исти. Суд може одлучити, а у случају када је вредност заоставштине тако мала да би услед њене поделе дошло до западања у оскудицу оног ко је поставио захтев, да исти наследи целу заоставштину, независно од тога о чијем захтеву се ради.¹⁹

Услов, под претпоставком чијег испуњења може доћи до повећања наследног дела законских наследника првог наследног реда, у праву Републике Српске, као што је то случај и у праву Словеније, односи се на имовинско стање наследника у чију корист до наведеног повећања треба да

регистрованих заједница, важе у потпуности иста правила која се примењују и у погледу наслеђивања између супружника, односно хетеросексуалних ванбрачних партнера, према Закону о наслеђивању ове земље, па тиме и правила о могућности измена наследног дела.

¹⁹ В. чл. 5. Закона о изменама и допунама ЗОН-а СР Словеније из 2001. године, којим се мења чл. 13. ЗОН-а СР Словеније из 1976. године, у вези са чл. 21. ст. 1. ЗОН-а Словеније. У теорији се наводи да је словеначки законодавац приликом измене ранијег законског решења ове земље, а према којем је у оквиру првог наследног реда могло доћи само до повећања наследног дела деце, на начин који је сличан оном који постоји према важећим законским решењима Србије, Македоније и Црне Горе, узео у обзир разлоге правичности. Тако се у прилог постојећег законског решења наводи чињеница да иза оставиоца, барем по правилу, не остају деца, која су малолетна и необезбеђена, већ деца, која се често налазе у животној доби, у којој су већ остварили услове егзистенције, често и уз знатну помоћ оставиоца, те некада додатни извори издржавања могу бити потребнији супружнику оставиоца, него деци, као и чињеница да је могуће да иза оставиоца остане било који потомак оставиоца (примера ради, малолетни унук оставиоца, којем су родитељи умрли), који се налази у прилици немања нужних средстава за живот, док су сви остали наследници или неки од наследника првог наследног реда, доброг имовног стања. В. Карел Зупанчич: *Дедовање з уводним појаснили проф. др Карла Зупанчича, Љубљана, 2005.*, стр. 51-52.

дође, те се огледа у немању нужних средстава за живот на страни оваквог лица, при чему приликом одлучивања о наведеном захтеву, суд треба да узме у обзир и имовинске прилике и способност за привређивање свих наследника, вредност заоставштине, трајање брачне заједнице, али и све друге околности сваког конкретног случаја. Међутим, круг законских наследника у чију корист може доћи до повећања наследног дела, разликује се од начина на који је овај круг одређен у праву Словеније. Наиме, према важећим наследноправним прописима Републике Српске, повећање наследног дела у оквиру првог законског наследног реда, могуће је, с једне стране, у корист супружника оставиоца, док с друге стране, оно није могуће у корист било ког потомка оставиоца, већ искључиво у корист првостепених потомака оставиоца, а тиме и у корист његовог усвојеника из потпуног усвојења или усвојеника из непотпуног усвојења којем наследна права нису била искључена, а уколико су била ограничена, онда, у односу на онај наследни део који би оваквом усвојенику требао припасти, узимајући у обзир обим умањења, односно ограничења његових наследних права. Притом, док смањење наследног дела супружника оставиоца може ићи само у корист наследног дела првостепених потомака оставиоца, дотле, наследни део супружника може бити повећан на терет наследног дела било ког потомка оставиоца. Слично наследноправним прописима Словеније, и у праву Републике Српске предвиђени су допунски корективи између самих првостепених потомака као законских наследника, према којима до повећања наследног дела било ког детета оставиоца, а тиме и његовог усвојеника из потпуног или непотпуног усвојења, може доћи и на терет наследног дела неких или свих осталих првостепених потомака који конкуришу у наслеђивању.²⁰ Из претходно изнетог начина регулисања наследноправних овлашћења законских наследника првог наследног реда, произлази да услед повећања наследног дела супружника, може доћи до смањења наследног дела само неких или свих осталих наследника првог наследног реда који су у конкретном случају позвани на наслеђивање, у истој или различитој мери, док услед повећања наследног дела детета/деце оставиоца, може доћи до смањења наследног дела супружника оставиоца или смањења наследног дела неког другог детета/деце оставиоца, те напослетку, како до смањења наследног дела супружника, тако и до смањења наследног дела оставиоцеве деце, или евентуално, само неких од њих – у једнакој или неједнакој мери. Суд може одлучити, када је вредност заоставштине тако мала да би услед њене поделе дошло до западања у оскудицу оног ко је

²⁰ О могућностима измена наследних делова законских наследника првог наследног реда у праву Републике Српске в. Оливер Антић: Наследно право, Београд, 2009., стр. 137-138.

поставио захтев, да исти наследи целу заоставштину, независно од тога да ли се ради о захтеву супружника оставиоца или о захтеву његове деце.²¹

Иако и право Црне Горе спада у групу права која познају двосмерна одступања, односно, која предвиђају могућност повећања наследног дела како деце, тако и супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, законодавство ове земље усваја једно комбиновано решење. У зависности од тога о чијем повећању наследног дела се ради, прописани су различити услови за повећање наследног дела оставиоачеве деце у односу на услове за повећање наследног дела оставиоачевог супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, а уз то и различит начин на који се побољшање наследноправног положаја може реализовати, у смислу врсте наследноправног овлашћења.

Тако, наследни део супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, може бити смањен под потпуно истим условима и на исти начин, који је предвиђен и у праву Македоније. Услед исходованог смањења наследног дела супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, до којег, дакле, може доћи у случају постојања оставиоачеве деце из претходног брака, његове ванбрачне деце, његових усвојеника, односно, деце која се по закону сматрају да су рођена у браку, доћи ће до двоструког повећања наследног дела сваког тог оставиоачевог детета, односно усвојеника оставиоца, у односу на наследни део супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера,²² па сходно томе и до повећања наследног дела њихових потомака, по праву репрезентације. С друге стране, до повећања наследног дела супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, може доћи у ситуацији када он нема нужних средстава за живот и то на терет наследног дела било ког наследника који му конкурише у наслеђивању, што значи и на терет наследног дела било ког потомка оставиоца или више оваквих потомака, у истом или различитом обиму, при чему, приликом одлучивања о наведеном захтеву, суд треба да узме у обзир и имовинске прилике и способност за привређивање свих наследника, трајање брачне заједнице, вредност заоставштине, као и све друге околности сваког конкретног случаја. Ово повећање, по правилу се остварује установљавањем

²¹ В. чл. 23. и чл. 25. у вези са чл. 4. ст. 1. и чл. 21. ст. 1. ЗОН-а Републике Српске.

²² В. чл. 23. ЗОН-а Црне Горе. Новом формулацијом ове одредбе, у коју је додата реч *љом*, тако да одредба гласи ...“сваком *љом* дјетету, односно усвојенику, припада два пута већи део него супружнику“ битно је промењен њен смисао. У теорији се наводи да се, иако из овакве формулације проистиче закључак да се наследни део супружника не смањује у корист сваког оставиоачевог детета, већ само оне деце којима надживели супружник оставиоца није други родитељ, овакво решење не може прихватити, јер повређује принцип равноправности у наслеђивању и забране уставне дискриминације. В. Дејан Ђурђевић: *Основи наследног права Црне Горе*, Подгорица, 2010., стр. 113.

доживотног плодуюживања на целини или делу заоставштине коју наслеђују потомци оставиоца. Супружник, односно хетеросексуални ванбрачни партнер и потомци, могу увек путем споразума преиначити доживотно уживање у доживотну ренту, а уколико се прилике због којих је дошло до установљавања доживотног уживања или ренте измене, суд може на захтев осталих наследника, доживотно уживање или доживотну ренту укинути. Међутим, суд на захтев супружника, односно хетеросексуалног ванбрачног партнера, када за то постоје оправдани разлози, може одлучити да он уместо доживотног уживања наследи и један део оног дела заоставштине који би по закону требало да наследе потомци. Осим тога, супружник или хетеросексуални ванбрачни партнер оставиоца, може наследити и целу заоставштину и на тај начин искључити из наслеђивања све потомке оставиоца, као наследнике првог наследног реда, када је она тако мале вредности да би њеном поделом супружник, односно хетеросексуални ванбрачни партнер запао у оскудицу.²³

1.3. Предности и недостиаци њосиојећих законских решења

Претходно изложени начини регулисања одступања од редовних правила законског наслеђивања показали су да је, генерално посматрано, у правима Словеније, Црне Горе и Републике Српске присутан један шири приступ начину регулисања одступања од редовних правила законског наслеђивања у првом наследном реду, с обзиром на то да у њима постоји како могућност побољшања наследноправног положаја потомства оставиоца, тако и могућност побољшања наследноправног положаја супружника оставиоца, односно, у појединим од њих и оставиочевог ванбрачног партнера. У контексту разматрања оправданости законских решења ових земаља, у смислу њиховог доприноса правичности и функционалности наслеђивања, мишљења смо да је у праву Словеније, у односу на сва остала посматрана права, па и у односу на права Црне Горе и Републике Српске, приметан најшири приступ флексибилности наследних делова – како наследног дела супружника, односно хетеросексуалног или истополног ванбрачног партнера, тако и наследног дела било ког оставиочевог потомка. Дакле, повећања, односно смањења наследних делова у праву ове земље, могућа су у међусобним односима било којих наследника који се у конкретном случају позивају на наслеђивање. Уз то, приметан је и исти приступ начину регулисања измена наследних делова, с обзиром на то да до њих, независно од тога о чијем повећању, односно смањењу наследног дела се ради, може доћи на потпуно исти начин, односно под потпуно истим

²³ В. чл. 24. ЗОН-а Црне Горе.

условима, па и онда када се ради о могућности стицања целе заоставштине у својину. Из изнетог је очигледно да циљ који се жели постићи применом коректива редовним правилима наслеђивања у првом законском наследном реду, у овом праву подразумева заштиту имовинског стања било ког наследника овог наследног реда (узимањем у обзир могућности да разлике у имовинском стању било ког од наследника првог наследног реда који се у конкретном случају јављају као конкуренти на наслеђе могу бити велике, тако да би било потомци, било супружник, односно хетеросексуални или истополни ванбрачни партнер, поделом заоставштине према редовним правилима законског наслеђивања могли запасти у тешку имовинску ситуацију). Овај циљ је, сматрамо, према сваком од наследника овог наследног реда остварен на исти, односно, подједнак начин. За разлику од права Словеније, у правима Црне Горе и Републике Српске, присутан је такав приступ начину нормирања измена наследних делова, који у одређеној мери преферира наследноправни положај супружника у односу на овакав положај потомака. Ово произлази најпре из чињенице да се у овим правима само питање повећања наследног дела супружника (а у праву Црне Горе и хетеросексуалног ванбрачног партнера), може поставити увек када он конкурише са потомцима оставиоца, независно од тога о ком потомку се ради, уз услов који се односи на немање нужних средстава за живот на страни истог. С друге стране, у праву Црне Горе, до повећања наследног дела нити деце, нити било ког даљег потомка на терет наследног дела супружника, односно хетеросексуалног ванбрачног партнера, не може доћи на начин, односно под условом на који је то омогућено супружнику, односно хетеросексуалном ванбрачном партнеру, већ само у случају постојања макар једног детета коме надживели супружник или ванбрачни партнер оставиоца није други родитељ (због чијег обезбеђења је у крајњој линији, ова одредба и унета у споменуто законодавство) и под условом да је имовина супружника, односно хетеросексуалног ванбрачног партнера, већа од дела који би му припао поделом заоставштине на једнаке делове, у ком случају ће наведено повећање обухватити и осталу оставиочеву децу, односно, њихове потомке, по праву репрезентације. Поред тога, док је обим потенцијалног повећања наследног дела деце законом прецизно одређен, у смислу двоструког повећања њиховог наследног дела у односу на наследни део супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера, при чему деца ни под каквим условима не могу стећи целу заоставштину у својину и на тај начин искључити супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера из наслеђивања, дотле, с друге стране, суд у овом праву има могућност да повећа „својински“ наследни део супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера на терет наследних делова само неких или

свих потомака, у обиму чији распон законом није прецизно одређен, а који се као такав може кретати и до потпуног искључења из наслеђивања свих осталих наследника првог наследног реда, уколико је заоставштина тако мале вредности да би њеном поделом супружник, односно хетеросексуални ванбрачни партнер запао у оскудицу. Напоследку, фаворизовање наследноправног положаја супружника у односу на наследноправни положај потомака оставиоца, у праву Републике Српске, произлази из чињенице да захтев за повећање наследног дела не могу поставити било који потомци оставиоца (на терет чијег наследног дела може доћи до повећања наследног дела супружника), већ само његово првостепено потомство.

У другој, мањој групи права, присутан је знатно ужи приступ по питању могућности измена наследних делова у првом наследном реду. Како смо то видели, осим у праву Србије, само је још у праву Македоније, предвиђена искључиво могућност побољшања наследноправног положаја потомака. Уз то, анализа постојећих законских решења, показала је да се у наведеним правима, а поред њих још и у праву Црне Горе, и самом питању повећања наследног дела потомака, приступа на један веома рестриктиван начин, с обзиром на то да је циљ оваквих законских решења првенствено усмерен на обезбеђење и заштиту првостепених потомака оставиоца, којима надживели супружник (или ванбрачни партнер у праву Црне Горе) није други родитељ.

Наиме, иако законска решења последње споменутих права, с једне стране, не доводе до неравноправног наследноправног положаја оставиоцеве деце која потичу из брака са надживелим супружником (односно, из ванбрачне заједнице оставиоца са надживелим ванбрачним партнером који се појављује као наследник, у праву Црне Горе) у односу на наследноправни положај оне оставиоцеве деце, у случају чијег постојања може доћи до смањења наследног дела супружника (односно, ванбрачног партнера у праву Црне Горе), она ипак не уважавају у довољној мери наследноправне интересе ове деце, при чему их, с друге стране, понекад и неоправдано привилегују. Први закључак, произлази из чињенице, да до евентуалног побољшања наследноправног положаја деце или било ког другог потомка, који потиче из брака оставиоца са надживелим супружником (или из ванбрачне заједнице са ванбрачним партнером који се појављује као наследник, у праву Црне Горе), може доћи само у случају постојања деце оставиоца, која не потичу из његовог брака са надживелим супружником (односно, из ванбрачне заједнице са надживелим ванбрачним партнером који се појављује као наследник, у праву Црне Горе), у ком случају ће, како је то споменуто, исходовано смањење наследног дела супружника (односно, ванбрачног партнера у праву Црне Горе), аутоматски довести и до повећа-

ња наследног дела остале оставиочеве деце, односно њихових потомака, што практично значи да се ови потомци, могу само користити установом смањења наследног дела супружника (односно, ванбрачног партнера у праву Црне Горе), при чему, идентичан наследноправни положај имају и сви остали потомци оставиоца, којима надживели супружник (односно, ванбрачни партнер у праву Црне Горе) није други предак. Ово даље значи да чињеница њиховог имовинског стања, ма како оно било неповољно, не може утицати на евентуалне измене њиховог наследноправног положаја. Други закључак, произлази управо из чињенице аутоматског повећања наследног дела сваког оставиочевог детета, односно потомка, међу којима, може бити и оних, који су доброг имовног стања, те који се могу налазити и у неупоредиво бољим имовинским приликама, од оних, у којима се може налазити надживели супружник оставиоца (или његов ванбрачни партнер у праву Црне Горе), што нарочито долази до изражаја у правима Македоније²⁴ и Црне Горе, у којима услов судске оцене оправданости смањења наследног дела супружника (односно, ванбрачног партнера у праву Црне Горе), није ни предвиђен као законски услов примене овог института, а у одређеној мери и у праву Србије, имајући у виду да се судска оцена оправданости смањења наследног дела супружника у домаћем праву односи само имовинско стање деце, која не потичу из његовог брака са надживелим супружником, али не и овакво стање остале деце, односно потомака оставиоца.

Поред наведених примедби, сматрамо и да конкретне животне околности могу бити разноврсне, те да не морају увек одговарати претпоставкама, од којих полази српски законодавац, приликом споменутог начина нормирања измена наследних делова у првом наследном реду. Тако се претпоставка, која се истиче у делу домаће теорије у прилог оправданости постојећег законског решења, према којој супружник не може запасти у материјалну оскудицу, с обзиром на то да му припада право на деобу заједничке имовине и право на издвајање предмета домаћинства²⁵ (које, уосталом припада и потомцима, под условом да су са оставиоцем живели у заједничком домаћинству, а не само супружнику) не може прихватити без изузетка, као што ни претпоставка о блискости односа између супружника и његових сопствених потомака, као наследника првог наследног реда, не представља правило, од којег не постоје изузеци, посебно, у времену у коме живимо. Може се десити да, како је то правилно примећено у делу словеначке литературе, разлике у имовинском стању надживелог супружника

²⁴ О неоправданости оваквог законског решења и неопходности његове измене у праву Македоније в. Љиљана Спировик Трпеновска, Дејан Мицковик, Ангел Ристов: *Наследното право во Република Македонија*, Скопље, 2010., стр. 87.

²⁵ В. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 130.

и деце оставиоца, независно од тога из ког оставиочевог брака потичу, буду велике, те да тако иза оставиоца, остане необезбеђен супружник, који нема нужних средстава за живот (иза оставиоца, барем по правилу, не остају деца, која су малолетна и необезбеђена, већ деца, која ће се најчешће налазити у животној доби, у којој су већ остварили услове егзистенције, често и уз знатну помоћ оставиоца, те некада додатни извори издржавања могу бити потребнији супружнику оставиоца, него деци), као што је могуће да иза оставиоца, остане било који потомак оставиоца (примера ради, малолетни унук оставиоца, којем су родитељи умрли), који се налази у прилици немања нужних средстава за живот, док су сви остали наследници или неки од наследника првог наследног реда, доброг имовног стања. Из напред изнетих разлога, сматрамо да би шири приступ флексибилности законских наследних делова, који би подразумевао право било супружника, било потомака, дакле, било ког наследника првог наследног реда, који се у конкретном случају позива на наслеђивање, а који нема нужних средстава за живот, да тражи повећање свог наследног дела, на подједнак начин, омогућило узимање у обзир посебних имовинских и личних прилика и потреба сваког од њих.

Из свих напред изнесених разлога, сматрамо извесним пропустом то што је Преднацрт Грађанског законика Србије,²⁶ задржао постојеће решење о кругу наследника чији наследни део може бити измењен, те о начину и условима измена наследних делова у првом наследном реду. Мишљења смо да би требало дозволити могућност да супружник оставиоца, који нема нужних средстава за живот, када конкурише са потомцима, па макар се радило и о његовим сопственим потомцима, може захтевати повећање свог наследног дела, на терет наследног дела свих потомака или само неких од њих, у зависности од процене околности конкретног случаја. Овакво повећање могло би се остваривати путем права доживотног уживања, на увећаном делу или целој заоставштини, а споразумом наследника, доживотно уживање би могло бити преиначено у доживотну ренту, при чему би исто могло бити и укинато, услед измењених околности. Овакву могућност, сматрамо оправданом, између осталог и због тога што супружници, једини од свих наследника, проводе живот у ефективној заједници узajамног помагања и издржавања, све до смрти једног од њих.²⁷ На потпуно исти начин, сматрамо да би требало дозволити и могућност повећања на-

²⁶ Текст Преднацрта Грађанског законика Србије, четврта књига – наслеђивање в. на интернет адреси: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/lt/articles/zakonodavna-aktivnost/gradjanski-zakonik/>

²⁷ У нашој теорији било је покушаја да се укаже да би требало утврдити услове за повећање наследног дела супружника у првом наследном реду. У том смислу в. Владислав Борђевић: *Наслеђивање брачних другова*, Београд, 1988., стр. 59-61.

следног дела било ког потомка оставиоца (независно од тога да ли је реч о ванбрачном потомку, потомку из претходног брака или потомку који потиче из брака оставиоца са надживелим супружником који се појављује као наследник, те независно од тога о потомку ког степена сродства се ради, као што је то случај у словеначком праву), а који се налази у прилици немања нужних средстава за живот, на терет наследног дела супружника и (или) на терет наследног дела све остале деце, односно осталих потомака или само неких од њих, који му конкуришу у наслеђивању, а који су, примера ради, доброг имовног стања.²⁸ Овакве промене би, дакле, за основ, требале да имају недостатак нужних средстава за живот наследника првог наследног реда, а уз њих и следеће критеријуме: узраст наследника, њихово здравствено стање, образовни профил, имовинске прилике, способност за привређивање и вредност заоставштине.²⁹

2. Одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду

У свим посматраним законодавствима, законски наследни део супружника (односно хетеросексуалног ванбрачног партнера у правима Црне Горе и Словеније, а у последње наведеном праву и истополног ванбрачног партнера) у конкуренцији са родитељима оставиоца или у конкуренцији са потомцима родитеља, као законских наследника другог наследног реда, фиксно је одређен и износи 1/2 заоставштине, док се преостала половина заоставштине дели између споменутих сродника. Докле год има сродника из другог наследног реда и међу њима постоји макар један који може и хоће да буде наследник, супружник оставиоца (односно његов хетеросексуални ванбрачни партнер у правима Црне Горе и Словеније, а у последње споменутом праву и његов истополни ванбрачни партнер) наслеђује 1/2 заоставштине и нема никакво наследно право према другој половини заоставштине. Међутим, ако нема ниједног таквог сродника, супружник оста-

²⁸ У овом смислу, у домаћој теорији, већ су изнети одговарајући предлози, према којима би се могућност повећања наследних делова, било ког наследника првог наследног реда, у нашем праву могла остваривати по угледу на постојеће правно регулисање у другом наследном реду, односно путем конституисања права доживотног уживања. В. Слободан Сворцан: „Стицање својине и плодоуживања путем наслеђивања – наследноправни положај брачног друга“, Правни живот, бр. 10/96, стр. 100-102.; Наташа Стојановић: *op. cit.*, стр. 63-65.

²⁹ У том смислу в. Наташа Стојановић: *op. cit.*, стр. 64. И од стране дела македонске теорије, предлажу се одговарајуће измене Закона о наслеђивању ове земље, а према којима би требало дозволити, како супружнику, тако и било ком потомку, да у ситуацији када немају нужних средстава за живот и неспособни су за рад, поставе захтев за повећање свог наследног дела. В. у том смислу: Љиљана Спириков Трпеновска, Дејан Мицковик, Ангел Ристов: *op. cit.*, стр. 105-106.

виоца (или хетеросексуални ванбрачни партнер оставиоца у праву Црне Горе, односно хетеросексуални или истополни ванбрачни партнер оставиоца у праву Словеније), може наследити целу заоставштину, искључујући из наслеђивања сроднике оставиоца као потенцијалне наследнике даљих наследних редова.³⁰

За разлику од начина нормирања измена наследних делова наследника првог законског наследног реда, који, како смо то видели, у сваком од анализираних права може довести до различитих последица у међусобним наследноправним односима наследника овог наследног реда, начин нормирања измена наследних делова наследника другог наследног реда, у њима је у великој мери сличан, у већини права чак идентичан, како по питању круга наследника у корист чијег наследног дела, односно, на терет чијег наследног дела су могућа повећања, односно, смањења, тако и погледу питања услова под којима су могућа ова повећања, односно смањења, а напослетку и у погледу питања начина и обима могућег повећања наследних делова законских наследника, чији наследни делови долазе у обзир да буду повећани. Изузетак од наведеног, представља важеће право Србије, у којем је концепција одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду у односу на сва остала анализирана права постављена на један шири начин, посматрано са аспекта круга наследника у чијим међусобним односима постоје могућности измена наследних делова, при чему је посматрано са аспекта начина реализације побољшања наследноправног положаја законских наследника обухваћених овим могућностима, у односу на највећи број права која су представљала предмет анализе, она постављена на другачији начин.

2.1. Повећање наследног дела сужужника, односно ванбрачног партнера

У свим посматраним законодавствима, одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду, огледају се у могућности повећања наследног дела сужужника (у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменутом праву и истополног ванбрачног партнера) на терет наследног дела осталих наследника овог наследног реда. Основни услов, у извесном смислу предуслов повећања наследног дела сужужника оставиоца, који је предвиђен у свим анализираним правима, осим у праву Словеније, огледа се у немању нужних средстава за живот на страни овог лица. Испуњеност немања

³⁰ В. чл. 12. ст. 1-2. и чл. 15. ЗОН-а Србије, чл. 14. ст. 1-2. и чл. 17. ЗОН-а Словеније, чл. 16. ст. 1-2. и чл. 19. ЗОН-а Македоније, чл. 13. ст. 1-2. и чл. 16. ЗОН-а Црне Горе, као и чл. 11. ст. 1-2. и чл. 14. ЗОН-а Републике Српске.

нужних средстава за живот, као битног претходног услова за повећање наследног дела супружника оставиоца, на терет наследног дела осталих наследника другог наследног реда, процењује се након што се на вредност имовине, коју је он имао у моменту смрти оставиоца, дода вредност његовог наследног дела, који износи половину заоставштине, имовина, која је добијена поделом брачне тековине, као и предмети домаћинства мање вредности.³¹ И остале околности које суд има узети у обзир приликом одлучивања о целисходности оваквог захтева, те на основу којих ће одредити на терет делова којих наследника и у ком обиму ће се састојати повећање наследног дела супружника, нормиране су на исти начин и односе се на имовинско стање и способност за привређивање супружника (у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменутом праву и истополног ванбрачног партнера) и осталих наследника, дакле, сродника оставиоца на терет чијег наследног дела треба да дође до споменутог повећања, вредност заоставштине, а у правима Србије, Републике Српске и Црне Горе и на трајање брачне заједнице, а тиме и хетеросексуалне ванбрачне заједнице, у последње споменутом праву.³²

У праву Србије ово повећање се по правилу остварује установљавањем доживотног плодуюживања у корист супружника, на целини или делу заоставштине коју наслеђују родитељи оставиоца или њихови потомци, као законски наследници другог наследног реда, док у праву Црне Горе, установљавање доживотног плодуюживања у корист супружника или хетеросексуалног ванбрачног партнера оставиоца, представља једну од законских могућности, с обзиром на то да суд у праву ове земље, на

³¹ В. у том смислу: Борислав Т. Благојевић, Оливер Б. Антић: *Наследно право*, Београд, 1991., стр. 172.; Оливер Антић: *International encyclopaedia of laws – Serbia&Montenegro*, Chapter 3., Intestacy, Kluwer Law International, 2006., (gen. ed. R. Blanpain), стр. 173; Дејан Б. Ђурђевић: *Одређивање и промена законског наследног дела*, магистарски рад, Београд, 2001., стр. 211.; Владислав Ђорђевић: *op. cit.*, стр. 63.; Коста Месаровић: *Посебни институти Закона о наслеђивању којима се уређује наследнички положај брачног друга*, Гласник Адвокатске коморе АП Војводине, бр. 1/1968., стр. 14-15.

³² В. чл. 23. ст. 1. и 3. ЗОН-а Србије, чл. 23. ст. 2. ЗОН-а Словеније, чл. 27. ст. 1-2. ЗОН-а Македоније, чл. 24. ст. 1. и 3. ЗОН-а Црне Горе, као и чл. 25. ст. 1-2. ЗОН-а Републике Српске. Тако се у теорији наводи пример према којем, уколико супружник конкурише на наследство са два брата оставиоца, при чему један од њих има минимална средства за живот и повремено добива социјалну помоћ, док је други доброг имовног стања и способан за рад, суд ће дозволити повећање наследног дела супружника само на терет наследног дела брата који је доброг имовног стања. В. у том смислу: Кирил Чавдар: *op. cit.*, стр. 61. Опширније о повећању наследног дела супружника у другом наследном реду у правима Македоније и Словеније в. Кирил Чавдар: *op. cit.*, стр. 61-63.; Карел Зупанчич: *op. cit.*, стр. 53.

захтев супружника, односно хетеросексуалног ванбрачног партнера, када за то постоје оправдани разлози, може одлучити да он уместо доживотног уживања наследи у својину и један део од оног дела заоставштине који би по закону требало да наследе наследници другог наследног реда. У оба права супружник (односно, хетеросексуални ванбрачни партнер у праву Црне Горе) и родитељи оставиоца, односно њихови потомци, могу путем споразума преиначити доживотно уживање у доживотну ренту, а уколико се прилике због којих је дошло до установљавања доживотног уживања или ренте измене, суд може на захтев осталих наследника, доживотно уживање или доживотну ренту укинути.³³ Осим тога, наследноправним прописима обе земље, предвиђено је и правило према којем супружник (или хетеросексуални ванбрачни партнер оставиоца у праву Црне Горе) може наследити и целу заоставштину и на тај начин искључити из наслеђивања све сроднике оставиоца, као наследнике другог наследног реда, када је она тако мале вредности да би њеном поделом он запао у оскудицу.³⁴

За разлику од права Србије и Црне Горе, у правима Македоније, Републике Српске и Словеније, повећање наследног дела супружника, а у последње споменутом праву и повећање наследног дела ванбрачног партнера (хетеросексуалног или истополног), не може се никада остваривати установљавањем доживотног плодоуживања у његову корист, већ искључиво наслеђивањем у својину још неког дела од оног дела заоставштине, која би према редовним правилима законског наслеђивања требала да припадне сродницима другог наследног реда, који су у конкретном случају позвани на наслеђивање. И у овим правима, предвиђено је правило према којем, уколико је заоставштину тако мале вредности да би њеном поделом запао у оскудицу, супружник оставиоца, а у праву Словеније и његов ванбрачни партнер (хетеросексуални или истополни), може наследити и целу заоставштину у својину.³⁵

³³ В. чл. 23. ст. 1. и чл. 25. ст. 1-2. ЗОН-а Србије, као и чл. 24. ст. 1-2. и ст. 4-5. ЗОН-а Црне Горе.

³⁴ В. чл. 23. ст. 2. ЗОН-а Србије и чл. 24. ст. 2. ЗОН-а Црне Горе. У делу теорије, повећање наследног дела супружника које се у праву Црне Горе остварује у виду доживотног плодоуживања на целини или делу заоставштине коју наслеђују наследници или у виду стицања аликвотног дела заоставштине који би требало да наследе наследници, зове се мало повећање наследног дела супружника, док се великим повећањем његовог наследног дела, назива повећање наследног дела које се реализује стицањем целокупне заоставштине у својину. В. у том смислу: Дејан Ђурђевић: Основи наследног права Црне Горе, Подгорица, 2010., стр. 114-117.

³⁵ В. чл. 27. ст. 1. ЗОН-а Македоније, чл. 25. ст. 1. ЗОН-а Републике Српске, као и чл. 23. ст. 1. ЗОН-а Словеније. О повећању наследног дела супружника у праву Републике Српске в. Оливер Антић: Наследно право, Београд, 2009., стр. 138.

2.2. Повећање наследној дела родитеља и њихових йојшомака

У свим правима која представљају предмет анализе, могућност повећања наследног дела супружника (у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменутом праву и истополног ванбрачног партнера) на рачун наследних делова сродника другог наследног реда, праћена је и могућношћу смањења његовог наследног дела, а у корист наследних делова родитеља оставиоца. Предуслов за ово повећање, огледа се у немању нужних средстава за живот на страни родитеља, па уколико је он испуњен, те поред њега узете у обзир и све друге законом прописане околности о којима треба водити рачуна приликом одлучивања о оваквом захтеву, као што су имовно стање и способност за привређивање родитеља, супружника (у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменутом праву и истополног ванбрачног партнера), те потомака умрлог родитеља (односно, потомака родитеља који не може или неће да наследи, у праву Србије), вредност заоставштине, а у правима Србије и Црне Горе, још и дужина трајања заједнице живота између оставиоца и супружника (односно, хетеросексуалног ванбрачног партнера у последње споменутом праву),³⁶ суд ће одредити на терет делова којих наследника и у ком обиму ће се састојати повећање наследног дела родитеља. Испуњеност споменутог предуслова у свим посматраним правима, у ситуацији, када оба родитеља траже повећање свог наследног дела, на терет наследног дела супружника, оцењује се додавањем вредности њихове заједничке имовине и посебне имовине, коју има сваки од родитеља, вредности њиховог наследног дела, који укупно износи половину заоставштине, али ово, само у случају када између оставиоцевих родитеља постоји заједница живота. Дакле, када се оба родитеља појављују као наследници, а заједница живота између њих постоји, родитељи се третирају као једна целина, тако да се не може сматрати да је код њих испуњен услов немања нужних средстава за живот, ако та средства постоје макар код једног од њих.³⁷

³⁶ В. чл. 31. ст. 1. и чл. 32. ЗОН-а Србије, чл. 24. ст. 1. и ст.4. ЗОН-а Словеније, чл. 28. ст. 1. и ст. 4. ЗОН-а Македоније, чл. 26. ст. 1. и ст. 5. ЗОН-а Црне Горе, као и чл. 26. ст. 1. и ст. 4. ЗОН-а Републике Српске.

³⁷ В. Борислав Т. Благојевић: *op. cit.*, стр. 162.; Милан Креч, Ђуро Павић: *op. cit.*, стр. 68-69.; Слободан Сворцан: „Наследно-правни положај оставиоцевих родитеља у нашем праву“, *Правни живот*, Београд, 1998., бр. 10., стр. 437. У теорији је изнето мишљење, да се у ситуацији када између родитеља постоји заједница живота, чак и у случају, када један од родитеља неће или не може (због недостојности) да наследи, процена испуњености услова немања нужних средстава за живот, на страни родитеља који хоће и може да наследи, има вршити у складу са укупним имовинским приликама и способношћу за привређивање оба

У праву Србије ово повећање се по правилу остварује установљавањем доживотног плодуюживања у корист родитеља, на целини или делу заоставштине коју наслеђује супружник оставиоца, док у праву Црне Горе, установљавање доживотног плодуюживања у корист родитеља оставиоца, представља једну од законских могућности реализације повећања њиховог наследног дела, с обзиром на то да суд може одлучити да се оно, уместо у виду доживотног уживања, реализује у виду наслеђивања и неког дела од оног дела заоставштине који би требало да наследи супружник, односно, хетеросексуални ванбрачни партнер.³⁸ У праву Црне Горе, родитељи и остали наследници, путем споразума могу преиначити доживотно уживање у доживотну ренту, а уколико се прилике због којих је дошло до установљавања доживотног уживања или ренте измене, суд може на захтев осталих наследника, доживотно уживање или доживотну ренту укинути.³⁹ Међутим, у Закону о наслеђивању Србије нема одредбе, која би се односила на могућност споразумног преиначења доживотног уживања родитеља у доживотну ренту, нити одредбе о могућности укидања доживотног уживања, конституисаног у њихову корист, те се у пракси, ова питања могу појавити као спорна. Мишљења смо, да је у складу са принципом слободе уговарања, као једним од основних начела облигационог права, споразумно преиначење доживотног уживања у доживотну ренту могуће,⁴⁰ с тим што се у теорији сугерише, да у овом случају, ипак не би требало дозволити могућност судског преиначења права доживотног уживања родитеља у доживотну ренту, због претпостављеног животног доба оставиочевих родитеља и њихове слабије економске и животне мобилности од супружника, због које би рента, као облигационо право, могла угрозити њихову животну сигурност.⁴¹ Осим тога, имајући у виду да је циљ одредби, којима се предвиђа могућност повећања наследног дела родитеља, побољшање њиховог наследноправног положаја, у случајевима када они немају нужних средстава за живот, сматрамо да није оправдано да право доживотног уживања и даље постоји, у ситуацији, када се ове прилике измене, па дође до озбиљног побољшања материјалног положаја родитеља, као и до одговарајућих промена материјалног положаја на страни наследника, на терет чијег наследног дела је конституисано доживотно уживање, услед чега би

родитеља, јер би се у супротном, могле чинити злоупотребе, давањем изјаве о одрицању од наслеђа једног од родитеља. В. Борислав Т. Благојевић: *op. cit.*, стр. 162-163.

³⁸ В. чл. 31. ст. 1. ЗОН-а Србије и чл. 26. ст. 1-2. ЗОН-а Црне Горе.

³⁹ В. чл. 26. ст. 6-7. ЗОН-а Црне Горе.

⁴⁰ У том смислу в. Дејан Б. Ђурђевић: *Одређивање и промена законског наследног дела*, магистарски рад, Београд, 2001., стр. 294.; Слично: Слободан Н. Сворчан: *Коментар Закона о наслеђивању Србије са судском праксом*, Крагујевац, 2004., стр. 107.

⁴¹ В. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 195.

као решење, могла доћи у обзир аналогна примена споменуте одредбе закона, којом се регулише могућност укидања доживотног уживања, када је оно конституисано у корист супружника.⁴² Напоследку, наследноправним прописима обе споменуте земље, предвиђено је и правило према којем родитељи могу наследити и целу заоставштину у својину, ако је она тако мале вредности да би њеном поделом они запали у оскудицу.⁴³ У осталим правима, односно у правима Македоније, Републике Српске и Словеније, до повећања наследног дела родитеља између којих није дошло до трајног престанка заједнице живота, може доћи искључиво смањењем „својинског“ наследног дела супружника, а у праву Словеније и ванбрачног партнера (различитог или истог пола), било делимичним, било његовим целокупним додељивањем наследном делу родитеља, када је заоставштину тако мале вредности, да би њеном поделом родитељи запали у оскудицу.⁴⁴

Потпуно исти случај ће бити ако је између оставиочевих родитеља заједница живота трајно престала, при чему оба родитеља, цењено за сваког од њих посебно, испуњавају предуслов за повећање свог наследног дела. Оцена наведеног предуслова, односно немања нужних средстава за живот, у погледу родитеља између којих је трајно престала заједница живота, у случају када само један родитељ тражи повећање, има се вршити имајући у виду његову испуњеност само у односу на тог родитеља, с тим што се повећање у овом случају може вршити како у односу на наследни део супружника (у правима Црне Горе и Словеније и у односу на наследни део хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменутом праву и у односу на наследни део истополног ванбрачног партнера), тако и у односу на наследни део другог оставиочевог родитеља. Ово значи да се у зависности од процене свих околности, наведено повећање може вршити и на терет наследног дела само неког од споменутих наследника, при чему оно не мора бити вршено у једнакој мери на терет наследног дела сваког од њих. Напоменућемо, да од свих посматраних права, једино у праву Србије, постојање кривице једног од родитеља за трајни престанак заједнице жи-

⁴² В. у том смислу и: Слободан Н. Сворцан: *op. cit.*, стр. 107.

⁴³ В. чл. 31. ст. 4. ЗОН-а Србије и чл. 26. ст. 2. ЗОН-а Црне Горе. Као и када је реч о повећању наследног дела супружника, тако се и случај повећања наследног дела родитеља, које се у праву Црне Горе остварује у виду доживотног плодуживања на целини или делу заоставштине коју наслеђују санаследници или у виду стицања аликотног дела заоставштине који би требало да наследе санаследници, зове мало повећање наследног дела родитеља, док се великим повећањем њиховог наследног дела, назива повећање које се реализује стицањем целокупне заоставштине у својину. В. у том смислу: Дејан Ђурђевић: *Основи наследног права Црне Горе, Подгорица, 2010.*, стр. 125.

⁴⁴ В. чл. 24. ст. 1. ЗОН-а Словеније, чл. 28. ст. 1. ЗОН-а Македоније, као и чл. 26. ст. 1. ЗОН-а Републике Српске.

вота са другим родитељем, има значај у смислу одређивања његовог наследноправног положаја, те тако, наследни део оваквог оставиоцевог родитеља у домаћем праву може бити побољшан само на терет наследног дела супружника оставиоца, док наследни део оставиоцевог родитеља, који није крив за трајни престанак заједнице живота, може бити побољшан, како на терет наследног дела супружника, тако и на терет наследног дела другог родитеља, који је крив за трајни престанак заједнице живота. Повећање наследног дела једног родитеља оставиоца, у свим правима која су предмет анализе, може се реализовати на исти онај начин, на који у сваком од њих може доћи и до повећања наследног дела родитеља између којих није дошло до трајног престанка заједнице живота.⁴⁵

На крају, у свим овим правима, може доћи и до смањења наследног дела побочних сродника оставиоца, онда када је један оставиоцев родитељ умро пре оставиоца (односно, уколико он не може или неће да наследи, у праву Србије), а други родитељ нема нужних средстава за живот. У овом случају, повећање наследног дела другог родитеља, може се вршити како у односу на наследни део супружника (у правима Црне Горе и Словеније и у односу на наследни део хетеросексуалног ванбрачног партнера, а у последње споменуто право и у односу на наследни део истополног ванбрачног партнера), тако и у односу на наследни део потомака умрлог оставиоцевог родитеља (односно, родитеља који не може или неће да наследи, у праву Србије).⁴⁶ У зависности од процене свих околности, ово повећање се

⁴⁵ В. чл. 31. ст. 2. ЗОН-а Србије, чл. 24. ст. 2. ЗОН-а Словеније, чл. 28. ст. 2. ЗОН-а Македоније, чл. 26. ст. 3. ЗОН-а Црне Горе и чл. 26. ст. 2. ЗОН-а Републике Српске.

⁴⁶ У литератури је спорно питање, да ли је у праву Србије, истицање захтева за повећање наследног дела, према потомцима оставиоцевог родитеља, који не може или неће да наследи, условљено одсуством кривице родитеља, који захтева повећање наследног дела, за престанак заједнице живота између оставиоцевих родитеља, с обзиром на то, да закон не регулише ово питање. У делу теорије, изнето је схватање, према којем би овакав родитељ могао поставити захтев за повећање наследног дела, према потомцима другог родитеља, чак и онда, када је скривило престанак заједнице живота између родитеља. Ово мишљење је, између осталог, образложено чињеницом да репрезентант наслеђује оставиоца, по свом праву, а не по праву репрезентованог лица, те да, следствено томе, он не мора уживати све привилегије, које је уживао репрезентовани. В. у том смислу: Дејан Б. Ђурђевић: Одређивање и промена законског наследног дела, магистарски рад, Београд, 2001., стр. 292-293. У другом делу теорије, изнето је прихватљивије мишљење, према којем родитељ, који може и хоће да наследи, може управити захтев за повећање наследног дела према потомцима родитеља, који не може или неће да наследи, али само онда када он није крив за престанак наведене заједнице живота. Изложено мишљење, образложено је чињеницом, према којој потомци родитеља, који не може или неће да наследи, црпу своје право из права репрезентације, услед чега, ако други родитељ није могао да захтева повећање, према репрезентованом лицу, неће моћи ни према репрезентантима. У том смислу в. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 195. Ово тим пре, што се у

може вршити и на терет наследног дела само неког од њих, при чему, ни у овом случају повећање не мора бити вршено у једнакој мери, на терет наследног дела сваког од њих. И повећање наследног дела надживелог оставиоцевог родитеља, може се реализовати на исти онај начин на који се у сваком од посматраних права, може реализовати и повећање наследног дела родитеља између којих није дошло до трајног престанка заједнице живота.⁴⁷

Поред споменутих могућности измена наследних делова у оквиру другог наследног реда, у важећем наследном праву Србије, постоји још једна установа, непозната осталим посматраним законодавствима, која подразумева могућност смањења својинског наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине заоставштине, уколико су кумулативно испуњена два законска услова: да оставиочева наслеђена добра, чине више од половине његове посебне имовине, као и да заједница живота између оставиоца и његовог супружника, није трајала дуже времена.⁴⁸ Она представља новину у нашем законодавству, чији је мотив произишао из потребе заштите наследноправних интереса оставиоцевих сродника, у смислу спречавања неправичне алеаторности - да надживели супружник, који је био у краткотрајној заједници живота, добије ону имовину која се

овом случају, ради о одступању од редовних правила законског наслеђивања, дакле, о изузетку од оваквих правила, а изузетке треба рестриктивно, односно најуже тумачити (*exceptiones sunt strictissimae interpretationis*).

⁴⁷ В. чл. 24. ст. 3. ЗОН-а Словеније, чл. 28. ст. 3. ЗОН-а Македоније, чл. 26. ст. 4. ЗОН-а Црне Горе, чл. 31. ст. 3. ЗОН-а Србије, као и чл. 26. ст. 3. ЗОН-а Републике Српске. О специфичностима повећања наследног дела родитеља, а које се тичу лица чији наследни део може бити смањен у оваквим случајевима, у правима Македоније и Црне Горе в. опширније: Кирил Чавдар: *op. cit.*, стр. 64-65.; Дејан Ђурђевић: *Основи наследног права Црне Горе*, Подгорица, 2010., стр. 125.

⁴⁸ В. чл. 26. ст. 1. ЗОН-а Србије. Владајуће је схватање, да појам оставиоцевих наслеђених добара, имајући у виду *ratio legis* ове установе, треба тумачити у смислу старине, што значи да под наслеђеним добрима, не треба подразумевати само оно што је оставилац стекао, као нечији наследник, већ добра, која је он бесплатно прибавио од својих предака и побочних сродника. В. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 170-171.; Дејан Б. Ђурђевић: *Одређивање и промена законског наследног дела*, магистарски рад, Београд, 2001., стр. 256.; Светислав Вуковић: *Коментар Закона о наслеђивању и Закона о ванпарничном поступку*, Београд, 1997., стр. 63.; Владислав Ђорђевић: *Наследно право*, Ниш, 1997., стр. 160. Када је реч о услову непостојања дужег трајања заједнице живота између супружника, ваља напоменути да исти не подразумева дужину брака као формалног статусног стања, већ његову суштинску садржину, која се огледа у постојању и трајању заједнице живота између супружника. С обзиром на то, да се ради о правном стандарду, суд ће у сваком конкретном случају, оцењивати када брачна заједница живота није трајала дуже времена, при чему се у теорији сугерише, да би се рок од три године, могао узети као оријентациони. В. Оливер Б. Антић: *Наследно право*, Београд, 2008., стр. 141.

стицала у породици оставиоца.⁴⁹ Услед примене ове установе, како наследноправни положај родитеља, тако и наследноправни положај потомака родитеља, може бити побољшан у односу на наследноправни положај супружника, при чему се наведено побољшање, како то произлази из претходно наведеног, реализује повећањем својинског наследног дела спомених сродника. Међутим, ваља напоменути да, имајући у виду циљ, који се желео постићи нормирањем ове установе, захтев за смањење наследног дела супружника може да постави само сродник из оне лозе, из које су добра својевремено, путем наслеђа или поклона, ушла у оставиочеву заоставштину, према правилу *materna maternis, paterna paternis* (мајчина имовина мајчиним сродницима, очева имовина очевим сродницима).⁵⁰ Све док се не реши о захтеву сродника за смањење наследног дела супружника, он може, уместо наслеђа у својину, изабрати доживотно уживање на половини заоставштине.⁵¹ Право доживотног уживања, супружник и наследници, чије право својине је оптерећено њиме, могу споразумно преиначити у доживотну ренту.⁵² Међутим, за разлику од ситуације, када се супружнику својински наследни део повећава, путем конституисања доживотног уживања у његову корист, сродници не могу судским путем тражити преиначење права доживотног уживања, које је супружник изабрао, имајући у виду чињеницу, да би у оваквом случају, доживотна рента супружнику пружила мању сигурност од доживотног уживања. Исто тако, за разлику од ситуације, када право доживотног уживања постоји поврх својинског наследног дела супружника, услед чега се у ситуацији, када се измене околности, оно може укинути, у овом случају доживотно уживање, представља редовни наследни део супружника, те се исто не може укинути, јер би судским укидањем овог права, супружник изгубио било какво наследно право.⁵³

2.3. Предности и недостијаци њосијојећих законских решења

Негативне консеквенце повећања наследног дела супружника или родитеља оставиоца, које се реализује стицањем повећаног наследног дела у својину, које решење је, као искључива законска могућност, прихваћено у

⁴⁹ Оливер Антић, Слободан Панов: Наследно право – приручник за полагање правосудног испита, Београд, 2005., стр. 127.

⁵⁰ У том смислу в. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 172-173.; Оливер Антић: *International encyclopaedia of laws – Serbia&Montenegro*, Chapter 3., *Intestacy*, Kluwer Law International, 2006., (gen. ed. R. Blanpain), стр. 178.; Дејан Б. Ђурђевић: „Смањење наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине“, *Правни живот*, Београд, 2001., бр. 10., стр. 158.

⁵¹ В. чл. 28. ст. 1. ЗОН-а Србије.

⁵² В. чл. 30. ЗОН-а Србије.

⁵³ В. Оливер Б. Антић, Зоран М. Балиновац: *op. cit.*, стр. 192-193.

правима Словеније, Републике Српске и Македоније, а као алтернативна могућност у праву Црне Горе, дакле, у већини посматраних права, огледају се у томе што овакав начин поправљања егзистенције наследника, трајно лишава наследнике на терет чијег наследног дела долази до наведеног повећања, њиховог наслеђа. Наиме, због начина на који, према овим законским решењима, долази до повећања наследних делова наследника другог наследног реда, промене даљег имовинског стања, како наследника чији је наследни део повећан, тако и наследника чији је наследни део смањен, у односу на оно имовинско стање оваквих наследника које је постојало у моменту одлучивања суда о захтеву за повећање, немају правну релевантност, јер се додељивањем повећаног наследног дела у својину, имовински односи између санаследника заувек разрешавају. Иако се добра страна оваквог приступа, са становишта правне сигурности, огледа у његовој практичности, мишљења смо да овакво решење није правично. Уз то, оваквим начином нормирања измена наследних делова, нарочито могу бити угрожени наследноправни интереси побочних сродника оставиоца, као законских наследника другог наследног реда, имајући у виду чињеницу да док се у погледу односа између супружника и родитеља оставиоца, када је реч о могућности повећања, односно смањења њихових наследних делова, макар може говорити о постојању узајамности, дотле, то није истовремено и случај када је реч о односу између супружника и родитеља оставиоца, с једне стране и побочних сродника, с друге стране. Наиме, побочни сродници ни у једном од споменутих права, немају могућност да у своју корист траже смањење, нити наследног дела супружника, нити наследног дела родитеља оставиоца, док супружник и родитељи, то право, имају у односу на наследни део побочних сродника. Тако, у свим овим правима, супружник оставиоца (у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуални ванбрачни партнер, а у последње споменутом праву и истополни ванбрачни партнер), наследни део који је повећао на терет наследног дела побочних сродника оставиоца, а који је исходован искључиво дејством алиментационих чиниоца (који касније не морају постојати), заувек стиче у својину, који ће након његове смрти наслеђивати његови сродници или његов супружник са којим је касније закључио брак, односно, у правима Црне Горе и Словеније и хетеросексуални ванбрачни партнер, а у последње споменутом праву и истополни ванбрачни партнер, са којим је касније ступио у ванбрачну заједницу. С друге стране, уколико се ради о повећању наследног дела оставиоцевог родитеља на терет потомака умрлог родитеља, треба напоменути да ће се ови потомци у моменту смрти надживелог родитеља појавити као његови наследници и на тај начин стећи део, који им је смањен или у потпуности одузет због постојања дејстава алиментационих чиниоца на

страни надживелог оставиочевог родитеља у моменту оставиочеве смрти, али само онда када се ради о заједничким потомцима оба родитеља. Ово међутим, није истовремено и случај када се ради само о потомцима умрлог родитеља, који могу трпети веома неповољне последице наведених правила о повећању наследног дела надживелог родитеља на терет њиховог наследног дела, с обзиром на то, да овим потомцима ни у моменту смрти надживелог родитеља у чију је корист дошло до повећања наследног дела, неће припасти ништа из заоставштине.

Законско решење које је прихваћено у праву Србије, а према којем се повећање наследног дела оставиочевог супружника и родитеља који немају нужних средстава за живот, по правилу остварује установљавањем плодоуживања у њихову корист (а које је, као могућност предвиђена и у праву Црне Горе), више одговара захтеву правичности наслеђивања. Наиме, установљавањем доживотног уживања, као једним, у извесном смислу помоћним инструментом (с обзиром на то да ово право, наследницима припада поред наслеђивања у својину), супружник, односно родитељи, обезбеђују средства за егзистенцију, која су им неопходна, у моменту када се одлучује о њиховом захтеву, те им се на тај начин, омогућује да наставе живот у приближно истим условима, у којима су се налазили за живота оставиоца. Не сме се занемарити чињеница да се оваквим начином регулисања респектују све евентуалне промене у имовном стању наследника чији је наследни део повећан и наследника чији је наследни део смањен, односно, оптерећен правом доживотног уживања, што произлази из споменутих наследноправних прописа о могућности преиначења и укидања доживотног уживања. Чак и у хипотези, да се ове околности за живота конкретних наследника не промене, доживотно уживање ће се смрћу наследника у чију је корист било установљено угасити и тиме престати да оптерећује својински део санаследника на чији је терет оно било установљено.

Мишљења смо да и остала одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду, у праву Србије, одговарају захтеву правичности наслеђивања. Наиме, супружник оставиоца, у највећем броју случајева, својим радом, односно привређивањем, доприноси стицању имовине, која је предмет наслеђивања, а само изузетно, један или оба супружника, наслеђују имовину од које живе и коју, евентуално остављају у наслеђе. Уколико је то, међутим, већ случај, тада наше право, водећи рачуна о имовини, коју је и сам оставилац стекао „као неко, ко стоји на плећима предака“, специјалним правилима о подели заоставштине у другом наследном реду, дозвољава могућност смањења наследног дела супружника, у конкуренцији са родитељима и њиховим потомцима. Постојање оваквог решења несумњиво је оправдано, јер се њиме ублажава или у потпуности

спречава, могућност преливања имовине, која је генерацијама уназад стицана у једној породици, супружнику, а на тај начин, касније и сродницима супружника или његовом новом супружнику, који ни на какав начин нису учествовали у њеном стицању. Осим тога, наведеном одредбом, у наследном праву Србије, а за разлику од свих осталих посматраних законских решења, у потпуности је успостављена узајамност у погледу могућности повећања, односно смањења наследних делова супружника и сродника другог наследног реда, имајући у виду чињеницу да је она спроведена не само када се ради о односу између супружника и родитеља оставиоца, већ и онда када се ради о односу између супружника и побочних сродника другог наследног реда. Из свих напред изнесених разлога, сматрамо сасвим оправданом чињеницу да је овакав начин уређења наследноправних односа између законских наследника другог наследног реда, у потпуности задржан и у Преднацрту Грађанског законика Србије.

Закључна разматрања

Постојање коректива редовним правилима законског наслеђивања, у свим правима која су представљала предмет анализе, има заједнички циљ и тежњу. Наиме, ови корективи доприносе правичности наслеђивања, с обзиром на то да њихов основ почива на уважавању одређених реалних животних околности, тесно везаних, не само за законске наследнике оставиоца, већ и за самог оставиоца, чиме се правила законског наслеђивања чине прилагодљивијим специфичностима конкретних случајева. Они тиме свакако доприносе и ублажавању крутости система законског наслеђивања, што чини се, представља недостатак законских решења највећег броја осталих савремених права Европе, у којима овакве могућности не постоје, чиме се у њима умањује стварна друштвена вредност законског наследног реда.

Међутим, несумњиво је да претходно споменути циљ није у свим посматраним законодавстава остварен у истом интензитету, нити је у сваком од њих остварен на подједнак, односно доследан начин у оба законска наследна реда, у којима је предвиђена могућност споменутих коректива.

Тако је, по нашем мишљењу, законским решењима о могућностима измена наследних делова у првом наследном реду (узимајући у обзир начин регулативе свих релевантних питања, почев од питања круга наследника овог наследног реда чији наследни део може бити повећан, односно смањен, питања постојања узајамности у погледу могућности повећања, односно смањења наследних делова наследника обухваћеним овом могућношћу, као и напослетку питања начина и могућег обима повећања, односно смањења наследног дела конкретног наследника), претходно наведени

циљ постојања коректива редовним правилима законског наслеђивања, остварен у великој мери само у праву Словеније, док је у свим осталим посматраним правима на простору бивше СФРЈ, овај циљ остварен само делимично. Тако, и право Србије, предвиђајући искључиво могућност побољшања наследноправног положаја оставиочевих првостепених потомака из његовог претходног брака или из његове ванбрачне заједнице (а на један, само посредан начин и свих осталих оставиочевих потомака), оправдавајући овакво решење неспорном чињеницом да материјални положај ових потомака након смрти оставиоца може бити најугроженији, чини се, ипак, неоправдано занемарује наследноправне интересе свих осталих наследника првог наследног реда. Сматрамо да је овакав приступ могућности измена наследних делова у првом наследном реду, који је, нажалост, задржан и у Преднацрту Грађанског законика Србије, веома рестриктиван, те да би шири приступ флексибилности законских наследних делова, у смислу постојања права било ког наследника првог наследног реда, који се у конкретном случају позива на наслеђивање, да тражи повећање свог наследног дела, онда када нема нужних средстава за живот, представљао знатно прихватљивији начин уређења њиховог наследноправног положаја, с обзиром на то да би овакво решење на подједнак начин омогућило узимање у обзир посебних имовинских и личних прилика и потреба било ког наследника првог наследног реда.

С друге стране, анализом законских решења о могућностима измена наследних делова у другом наследном реду (подразумевајући под тим целину регулативе, која се односи на круг наследника овог наследног реда чији наследни део може трпети измене, на постојање узајамности у погледу могућности измена наследних делова наследника обухваћеним овом могућношћу, као и на начин и могући обим повећања, односно смањења наследног дела конкретног наследника), дошли смо до закључка да су она у важећем праву Србије, у много већој мери од свих осталих посматраних законских решења, заснована на категоријама флексибилности, функционалности и правичности у наслеђивању. У прилог оваквог закључка, говоре два важна аргумента. Тако, једино у праву Србије, из сасвим оправданих разлога, на које смо указали у претходним излагањима, постоје специјална правила о подели заоставштине у другом наследном реду, којима се дозвољава могућност смањења својинског наследног дела супружника у конкуренцији са родитељима и њиховим потомцима, којим правилима је за разлику од свих осталих посматраних права, у погледу круга лица у којим међусобним односима може доћи до измена наследних делова, у потпуности успостављена узајамност, као несумњиво важан интерес наследног права. Сасвим сигурно, не од мање важности је и чињеница да се у праву Србије, повећање наследног дела родитеља и супружника, као на-

следника другог наследног реда, по правилу, може остваривати кроз личну службеност плодуживања, за разлику од свих осталих права на простору бивше СФРЈ, у којима до побољшања наследноправног положаја споменутих наследника може доћи искључиво својинским повећањем њиховог наследног дела (са изузетком права Црне Горе, у којем је могућност, која у праву Србије егзистира као правило, постављена као алтернативна могућност). Чини се да споменуто законско решење, уједно представља и највећу предност домаћег права у односу на сва остала посматрана права, с обзиром на то да је њиме правичност у наслеђивању остварена на једном завидном нивоу, јер тренутно имовно стање не доводи до трајних последица, при чему је интерес наследника у чију корист се успоставља споменута лична службеност у потпуности заштићен. Овакав начин регулисања одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду, без икаквих измена, а по нашем мишљењу, из напред изнетих разлога, сасвим оправдано, задржан је и у Преднацрту Грађанског законика Србије.

*Jelena Vidić Trninić, Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Exceptions to the Rules of Intestacy in the Former Yugoslavia (Serbia, Slovenia, Macedonia, Montenegro, Republic of Srpska)

Abstract: *The author focuses on inheritance position that relatives, spouse and concubinage partner as intestate successors have in the laws of the countries of the former Yugoslavia (Serbia, Slovenia, Macedonia and Montenegro) as well as the entity of Bosnia and Herzegovina – the Republic of Srpska law, in cases when a corrective to ordinary rules of succession in certain intestacy classes applies, that is in case of application of the so-called exceptions to the rules of intestacy. The importance given to the fact of kinship (that is, the particular category of kins), marriage and concubinage in each of these laws may be observed based on the way each of these laws approach the regulation of a number of questions related to this issue, from the circle of heirs whose intestacy share can be increased or decreased, the existence of reciprocity in terms of the possibility to increase or decrease the shares of intestate successors covered by this possibility, as well as regarding the particular way (in terms of the type of inheritance authority) and the possible scope of increasing or decreasing the share of a particular heir. Therefore, all of these questions present the subject of analysis of this study which aims to determine the intensity of the changes in the hereditary position of certain intestate successors with respect to the one that they have upon application of the ordinary rules of intestacy (which was a subject of analysis of the previous article) in each of these laws. The purpose of the study is also to point out the advantages and some of the remaining weaknesses of the existing legal provisions in the relevant laws, and ultimately, to note the different and similar or even identical solutions adopted by the mentioned group of legislations in regulating this matter. In the sense of the forthcoming Civil Code of Serbia, author emphasizes certain changes regarding the regulation of some important issues in the domestic law.*

Key words: *offspring, parents, collateral relatives, spouse, concubinage partner, increase of the inheritance share, reduction the inheritance share.*